

Bekend als verdedigster van de seksuele vrijheid van de vrouw: Alexandra Kollontai

BRONNEN

Cherchez la femme dans les archives de l'AMSAB

*Paule Verbruggen, departement
Archief AMSAB**

De vrouwenbeweging mag dan zeer lang het zwakke zusje geweest zijn in de geschiedschrijving, de laatste jaren kan ze opvallend meer belangstelling rekenen bij historici. Logischerwijze groeit ook de aandacht voor het bronnenmateriaal, want daar staat of valt het onderzoek mee. Een schitterend initiatief in die zin is het repertorium dat in 1993 in opdracht van Miet Smet werd uitgegeven⁽¹⁾. Voor het eerst werd immers geprobeerd om alles wat aan vrouwenarchief te vinden is in België vanaf 1830, in kaart te brengen. Ook het AMSAB en het Centrum Louis Major (CLM) kregen hun plaats in het repertorium.

Onvermijdelijk blijven er echter lege plekken en hiaten: sommige personen hebben nooit geantwoord, anderen weigerden alle medewerking. Daarnaast zijn er de zovele vrouwen die actief waren in één of andere vrouwenorganisatie (en ook archief bijhielden), maar in de anonimiteit verdwenen. Specifiek voor het AMSAB is het overzicht ook niet echt volledig, omdat de vele onverwerkte archieven - begrijpelijkerwijze, want ze zijn moeilijk raadpleegbaar - slechts zeer summier of niet in het repertorium werden beschreven. Bovendien is er de laatste jaren voort geprospecteerd en kregen we nieuw en mooi archief binnen.

Daarom vonden we het zinvol toch nog een aparte bijdrage te wijden aan de bronnen voor de

vrouwengeschiedenis in het AMSAB en in het CLM. Hierbij behandelen we ook het onverwerkt archief, om een volledig beeld te kunnen geven van ons archiefbestand. Binnen afzienbare tijd zal dit trouwens moeten verwerkt zijn, met het oog op het project "Wij zijn het nieuwe geslacht" in 1998. Bedoeling van deze bijdrage is ook een beetje de context te schetsen waarin we het verworven archief moeten situëren. Het spreekt vanzelf dat het hier slechts om een vluchtige schets gaat waarbij de nadruk ligt op de organisatorische ontwikkeling van de socialistische vrouwenbeweging. Bij het doornemen van de literatuur terzake (zie bibliografie) viel het ons wel op hoeveel vaagheden, lacunes en incoherenties er nog blijven bestaan in de historiografie van de socialistische vrouwenbeweging. Dit bronnenoverzicht is dus tegelijk een aansporing voor onderzoekers om een aantal aspecten van de vrouwenbeweging opnieuw en diepgaander te analyseren.

Tot de Eerste Wereldoorlog

Een eerste algemene vaststelling is dat er voor de periode tot de Eerste Wereldoorlog weinig materiaal aanwezig is. Het is dan ook zo dat de "vrouwenkwestie" pas vrij laat een item werd in de socialistische beweging. Aanvankelijk waren de

Belgische socialisten immers sterk beïnvloed door het antifeminisme van Proudhon. Het programma van de Vlaamse socialistische partij, noch dat van de Parti Socialiste Brabançon (1877), noch dat van de BSP (1879) of dat van de BWP (1885) wijdde ook maar één letter aan de vrouwenemancipatie. Alleen de eis tot afschaffing van de vrouwenarbeid kwam erin voor.

Dit betekent niet dat de arbeidsters zich niet verenigden. In 1861 maakten de katoenweefsters al deel uit van de weversvereniging van Gent en in 1871 werden vrouwen toegelaten tot de Brusselse schoenmakersvereniging. In 1870 werd in Montignies-sur-Sambre een vrouwenmutualiteitje opgericht onder de naam "Les Prévoyantes". Via hun syndicaal engagement geraakten de vrouwen ook politiek geïnteresseerd: zo ontstonden reeds tijdens de Eerste Internationale aparte vrouwensecties waarvan die van Verviers met onder meer Marie Mineur en Hubertine Ruwette de voor naamste was. In 1878 werd te Gent een eerste poging ondernomen om de vrouwen politiek te verenigen, maar het kwam niet tot een autonome werking. In 1885 vormden de vrouwelijke leden van de socialistische coöperatieve Vooruit opnieuw een kring, waarin naast verbruikersbelangen ook gesproken werd over vrouwenrechten. Een jaar later werd te Gent de eerste socialistische propagandacub voor vrouwen opgericht. Drijvende krachten achter dit initiatief waren de Nederlandse journaliste Nellie van Kol en de Gentse socialiste Emilie Claeys⁽²⁾. Hetzelfde jaar ging ook in Brussel een vrouwenafdeling van de BWP van start, Antwerpen volgde in 1887. Vanaf 1900 werden in Gent in alle wijken vrouwenafdelingen opgericht die zich centraliseerden in de Gentse Federatie van Vrouwengroepen, een onderdeel van de mannenfederatie. In 1901 werd een Nationale Federatie van Socialistische Vrouwen (SV) opgericht, met Isabelle Gatti de Gamond als eerste nationale secretaresse. De bedoeling was de bestaande, of nog te vormen vrouwengroepen, samen te bundelen. De beweging kende tot aan de Eerste Wereldoorlog weinig

stabiliteit. Een serieuze anticlimax was de beslissing van de Federatie van Socialistische Vrouwen in 1902 om de strijd voor het vrouwenstemrecht tijdelijk uit te stellen en prioriteit te geven aan het veroveren van het mannelijk enkelvoudig stemrecht. Die dubbelzinnige houding zal de socialistische vrouwenbeweging blijven kenmerken. Denise De Weerdt heeft het over een "identiteitscrisis" waarbij de loyaleiteit tegenover de klasse groter was dan die tegenover de eigen sekse⁽³⁾. De socialistische vrouwen schuwden trouwens zelf het etiket "feministisch" omdat dit voor hen een "burgerlijke" connotatie had. Hoe dan ook, de politieke ontvoogding van de vrouw was zeker geen strijdpunt van de partij. Het principe van gelijke rechten stond wel in het partijprogramma ingeschreven, maar de gangbare mening was dat de vrouw door haar gebrek aan politieke opvoeding ongeschikt was voor de politieke strijd. In 1912 werd een commissie opgericht die het probleem van de organisatie der vrouwen in de partij zou bestuderen. Uit het verslag van die commissie bleek vooral de nood aan meer samenwerking tussen de verschillende vrouwenfederaties, vandaar de suggestie om een nationaal vrouwensecretariaat op te richten. Met de Eerste Wereldoorlog viel echter alles stil.

Het archiefmateriaal uit de periode tot de Eerste Wereldoorlog dat in het AMSAB wordt bewaard, bestaat eerder uit losse sprokkel. Zo bevindt zich in het archief van de Préfecture de Police de Paris een rapportje over het vrouwencongres te Verviers in 1872 en over de stichting van een vrouwenafdeling in Liège in 1873⁽⁴⁾. Het (onverwerkt) archief van Henriëtte D'Hollander-De Backer bevat een verslagboekje van de vrouwenclub van de wijk Heuvelpoort voor de periode 1911-1914⁽⁵⁾. In het archief van de BWP vinden we verwijzingen naar de Nationale Federatie van Socialistische Vrouwen voor de jaren 1901 en 1911. In hetzelfde archief wordt trouwens herhaaldelijk verwezen naar het vrouwenstemrecht en dit voor de periode van 1900 tot 1939⁽⁶⁾. Daarnaast beschikken we ook over niet-socialistica: in het (onverwerkt) archief van Denise De Weerdt zit een

verslagboekje van de *Commission de Bienfaisance van de Ligue Belge des Droits de la Femme*⁽⁷⁾. In dezelfde schenking vinden we de kopieën van het dagboek van de zusjes Bieswal en een notaboek van Marie De Croy in de gevangenis tijdens de Eerste Wereldoorlog⁽⁸⁾.

Interbellum

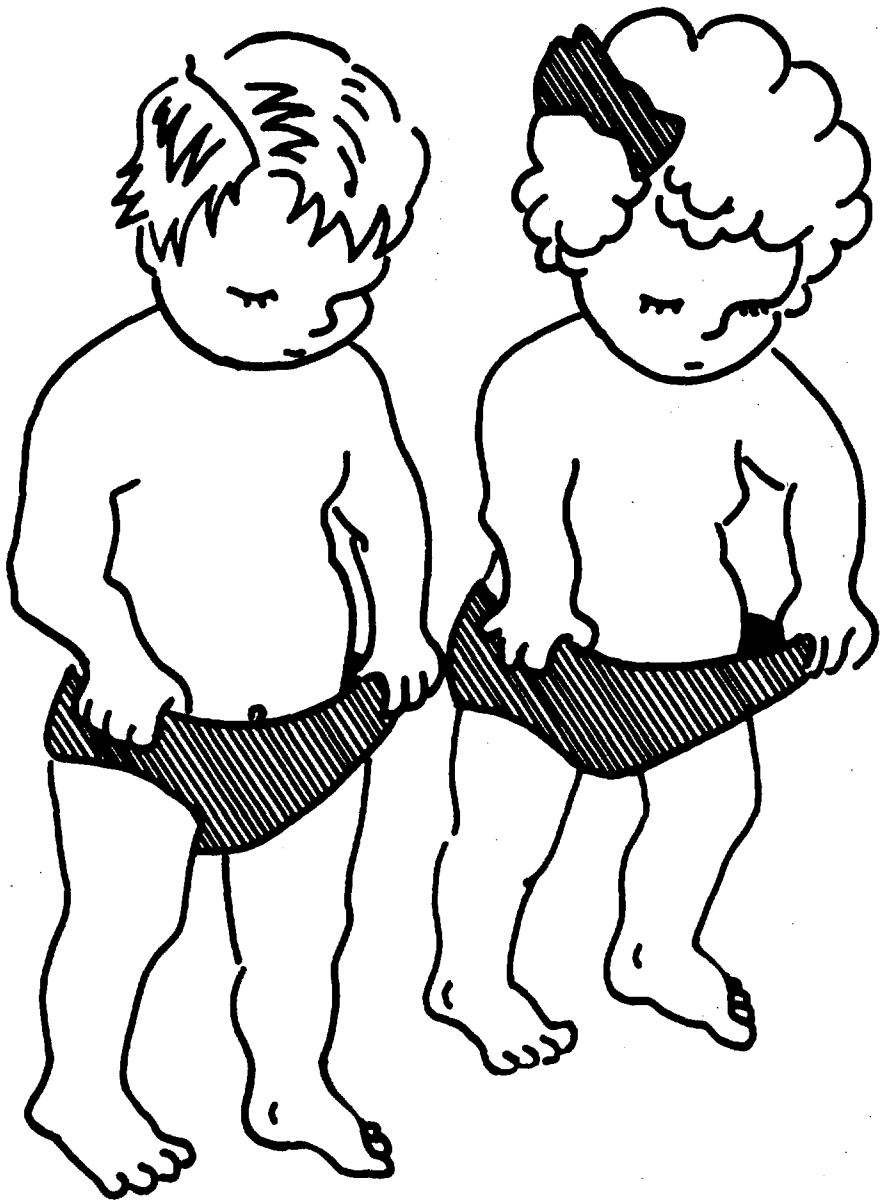
Na de Eerste Wereldoorlog ging de vrouwenbeweging op de ingeslagen weg door: zij bleef nauw samenwerken met de partij, maar moest zich wel nagenoeg met eigen middelen in stand proberen te houden. De BWP bleef immers weigerachtig tegenover een te groot politiek engagement van de vrouw. De vrouwenbeweging werd wel interessant om politieke propagandisten te werven. Met de invoering van het vrouwenstemrecht voor de gemeenteraadsverkiezingen in 1921 moest immers de greep op het vrouwelijk electoraat versterkt worden. Van een autonome vrouwenorganisatie was echter geen sprake, ook al werd daar door sommige groepen, zoals de Socialistische Vrouwen van Gent, sterk op aangedrongen. De sterkte van de arbeidersbeweging lag immers in haar eensgezind optreden. Op het nationaal congres van de Socialistische Vrouwen van juni 1920 werd besloten dat de vrouwen bleven deel uitmaken van dezelfde politieke organisaties als de mannen. Wel werd in ieder arrondissement een actiecomité opgericht om propaganda te voeren. De arrondissementscomités moesten per provincie een afgevaardigde aanduiden en die negen afgevaardigden vormden dan, samen met de secretarissen van de Algemene Raad, van de Syndikale Kommissie en van de Federatie van Coöperatieven het zogenaamde "Nationaal Komitee" of de "Landsraad voor Vrouwenactie". Van een echte nationale werking kwam in de praktijk echter weinig terecht; de organisatievorm verschilde van streek tot streek.

Vooral in Vlaanderen had de vrouwenbeweging een sterke basis. Onder impuls van Alice Heyman werden vanuit Gent vrouwengroepen in heel de

provincie opgericht die in 1919 gebundeld werden in een Vlaamse Vrouwenfederatie. In februari 1920 telde de gewestelijke federatie een 20-tal aangesloten groepen met 3.000 leden. Na het congres van juni 1920 verdween de Vlaamse vrouwenfederatie en maakte plaats voor plaatselijke "vrouwenactiekomitees".

De politieke vorming van de vrouw verliep echter minder vlot dan verwacht. Vandaar dat naar andere organisatievormen werd gezocht om meer vrouwen voor de beweging te winnen. Concreet werd hierbij aan de mutualiteit gedacht. Vrouwen die zich hierbij aansloten verkregen immers praktische sociale verbeteringen zoals een vergoeding in geval van ziekte, premies bij geboorte en huwelijk, enz... Het idee om vrouwen te sensibiliseren via de mutualiteit ging eigenlijk uit van Leona Dupuis. In 1913 reeds had zij binnen het Nationaal Verbond der Socialistische Mutualiteiten (NVSM) een aparte vrouwenafdeling opgericht in Mons. Vanaf 1919 volgden verschillende andere steden, vooral in Wallonië en Brussel. In 1922 werd onder impuls van Arthur Jauniaux binnen het NVSM de Vrouwenafdeling van het NVSM officieel opgericht, waarbij de verschillende bestaande federaties aansloten. De SVV (9) was gewestelijk georganiseerd met lokale afdelingen. Belangrijke actiepunten van de SVV waren de inrichting van kindervakanties, de strijd tegen het alcoholverbruik en het inrichten van de moederschapsverzekering.

De SV van hun kant zouden zich als politieke vrouwenbeweging vooral toeleggen op de strijd voor de burgerlijke en politieke rechten van de vrouw, de toegang tot alle beroepen en de economische gelijkheid. Waar mogelijk werd naar samenwerking gestreefd met de SVV. Vanaf september 1922 bestond het Nationaal Komitee voor Vrouwenactie uit de arrondissementssecretarissen van de partij en de federale secretaressen van de SV. Daarnaast werd een uitvoerend comité of bureau gevormd, bestaande uit: één vrouwelijke afgevaardigde per provincie, de secretaris van de Algemene Raad van de BWP, de

**"OH! THAT EXPLAINS THE
DIFFERENCE IN OUR PAY"**

secretaris van de coöperatie en de secretaris van de Syndikale Kommissie, twee vrouwelijke afgevaardigden van SVV, de nationale secretaresse van de SV (toen Alice Heyman) en Marie Spaak in haar functie als senator. Een mooi samenwerkingsverband op papier, maar in de praktijk groeide de vrouwenbeweging uit tot een onontwaaarbaar kluwen. In diverse gemeenten bestonden verschillende vrouwengroepen naast elkaar die elkaar zelfs beconcurrerden, dezelfde vrouwen zetelden vaak in de bestuursorganen van verschillende groeperingen.

Naast de SV en de SVV werd in januari 1923 ook een Coöperatieve Vrouwenbeweging gesticht door vertegenwoordigers van groeperingen van coöperatrices of samenwerksters. De beweging was aanvankelijk het sterkst in Wallonië en dan vooral in Luik. Naast de nationale werking waren gewestelijke groeperingen actief, die zich gilden noemden. Op syndicaal vlak bestond geen aparte vrouwenorganisatie. De werving van vrouwen via de vakbond verliep zeer moeilijk, hoewel na de oorlog het vrouwelijk ledental aanzienlijk was toegenomen. Wellicht zagen vele vrouwen het nut niet in van een afzonderlijke syndicale organisatie, opnieuw vanuit het idee van klassensolidariteit.

Intussen werd het ook steeds duidelijker dat de SV er niet in slaagden zich even afdoende te organiseren als de SVV. Door de concrete voordelen die de SVV aan hun leden boden (kindervakanties, zuigelingenconsultaties...) gingen ze gaandeweg de politieke groepen in ledental overtreffen. In Dendermonde en West-Vlaanderen kwam het zelfs tot een volledige versmelting van de SV met de SVV.

Op het partijcongres van oktober 1936 werd specifiek aandacht besteed aan de hervorming van de vrouwenbeweging met de nadruk op meer eenheid. In de praktijk werd de reorganisatie echter op de lange baan geschoven. Wel kreeg de Koöperatieve Vrouwenbeweging in 1936 een eigen nationaal secretariaat en werd de samenwerking tussen de 3 nationale organisaties (SV,

SVV, Koöperatieve Vrouwenbeweging) hechter. Met het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog hield elke samenwerking echter op. Alleen de SVV werkten door in de illegaliteit.

Els Witte schrijft over het interbellum: "Tot zelfstandige organisaties met een eigen feministische finaliteit konden noch SV, noch SVV uitgroeien. Alhoewel er door een aantal prominente vrouwen wel degelijk voor gepleit werd, stelde de partij geen of onvoldoende middelen ter beschikking, zodat zelfs de planning op middellange termijn onmogelijk was en de vrouwenverenigingen totaal afhankelijk bleven van de goede, of moeten we stellen van de onwil van de mannelijke BWP-ers" ⁽¹⁰⁾.

Het bronnenmateriaal voor de periode tussen de wereldoorlogen is al omvangrijker. Voor de SV bevindt zich in het archief van de BWP-federatie Gent-Eeklo mooi materiaal uit de reorganisatiefase 1920-1925, zowel nationaal als voor de federatie Gent-Eeklo ⁽¹¹⁾. Belangrijk is ook het archief van de BWP ⁽¹²⁾ waar we informatie vinden over het Nationaal Komitee voor Vrouwenaktie voor de periode 1921 tot 1936.

Wat lokale vrouwenwerking betreft, bevindt zich in het archief van de BSP-afdeling Deinze ⁽¹³⁾ een verslagboek van de plaatselijke vrouwenbond van 1924 tot 1937. In het (onverwerkt) archief van de BSP-afdeling Vilvoorde ⁽¹⁴⁾ vinden we een kasboek over de sociale werken van de plaatselijke vrouwenbond van 1933 tot 1938. Ook in het archief van Frans Block ⁽¹⁵⁾ zit een kasboek van de lokale vrouwengroep van Hemiksem (behoorde bij de federatie Antwerpen) voor de periode 1922-1939. Interessant is ook het archiefje van de socialistische vrouwenzangkring De Dageraad-Leuven met verslagboeken voor de periode tussen 1923 en 1948 ⁽¹⁶⁾.

Wat de SVV betreft, beschikken we over de kopieën van de verslagboeken van SVV-nationaal van 1937 tot 1966 ⁽¹⁷⁾. Ook in het archief van de BWP vinden we informatie over SVV voor de jaren 1927 en 1928 en 1937 tot 1939 ⁽¹⁸⁾. In het archief van Bond Moyson-federatie Gent-Eeklo zitten verslagen en nota's van de SVV-federatie Gent tussen 1925 en 1932 ⁽¹⁹⁾.

Het archief van de Federatie van Socialistische Mutualiteiten van Zuid- en Midden West-Vlaanderen bevat een verslagboek van de SVV-federatie West-Vlaanderen voor de periode 1933-1938⁽²⁰⁾. Voorts is er het archief van de Femmes Prévoyantes Socialistes (FPS) van Vorst met interessant materiaal over de werking van de FPS tussen 1936 en 1940⁽²¹⁾.

Voor documentatie over vrouwenarbeid in het interbellum, kan het archief van Edward Anseele sr. worden geraadpleegd. Daar vinden we ook een bundel geannoteerde specimina van "De Stem der Vrouw"⁽²²⁾.

Na de Tweede Wereldoorlog

Na de oorlog werd het Nationaal Vrouwenaktiecomiteit, dat tijdens de oorlog was ontbonden, niet onmiddellijk heropgericht. De SVV van hun kant probeerden zich op te werpen als de enige socialistische vrouwenbeweging, een idee dat reeds tijdens de oorlog was uitgewerkt door Arthur Jaulniaux, nationaal secretaris van het NVSM. Dit voorstel vond bijval bij de partijleiding - maar stuitte op verzet bij een aantal arrondissementsfederaties van de SV in Gent, Antwerpen, Brussel en Luik. Het partijbestuur probeerde een nieuw nationaal comité voor vrouwenactie op te richten, maar de besprekingen tussen SVV en SV sprongen af. In de praktijk kwam het erop neer dat de SVV effectief de vrouwenbeweging werden van de partij en dat de Socialistische Vrouwen "wegdeemsterden". In 1949 telden de SVV ongeveer 240.000 leden, de SV nog 35.000. In twee arrondissementsfederaties bleven sterke SV-groepen bestaan, namelijk in Gent en in Antwerpen. Ook Sint-Niklaas behield een actieve vrouwenwerking. In Gent was Amanda Foket de spilfiguur van de politieke werking, in Antwerpen was dat Mathilde Schroyens. Ondanks hun herhaalde oproepen om de politieke vrouwenbeweging nieuw leven in te blazen, kwam er geen duidelijke reactie van de partij.

Onder invloed van de tweede feministische golf (zie verder) in het begin der jaren zeventig, richtten een aantal socialistische vrouwen in 1973 de

VZW "Nationale Socialistische Vrouwenbeweging" op (afgekort SV) die vooral actief was op het sociaal-culturele vlak. Ook aan de top van de partij tekende zich een mentaliteitswijziging af: op het congres van 1977 werd voor het eerst sinds lang openlijk gedebatteerd over de vrouw in de partij. Aan Vlaamse kant werd in mei 1978 een Stuurgroep van BSP-Vrouwen opgericht die suggesties en voorstellen uitwerkte inzake de aanwezigheid van vrouwen in de partij. Die stuurgroep bestond zowel uit vertegenwoordigsters van bestaande vrouwenorganisaties als uit vrouwelijke parlementsleden, deskundigen en partijverantwoordelijken. In 1979 richtten ze een studiedag in over "Socialistische Vrouwen 1980". De ideeën en voorstellen die daar geformuleerd werden hebben zeker bijgedragen tot de erkenning van een politieke vrouwenbeweging en de gewaarborgde aanwezigheid van vrouwen (min 25%) in de nieuwe partijstatuten die in maart 1980 door het SP-congres werden goedgekeurd. Na nog een jaar voorbereidende werkzaamheden kon in juni 1981 de Nationale SV-Vrouwencommissie officieel geïnstalleerd worden door Karel Van Miert.

Ook de SVV, die inmiddels sterk gegroeid en degelijk georganiseerd waren, kwamen onder de invloed van de tweede feministische golf. Enerzijds bleef de sterke nadruk liggen op thema's met betrekking tot de verzorgende taak van de vrouw en het belang van het gezin, maar anderzijds werd het verzet tegen maatregelen die vrouwenarbeid afremden groter. Ook de strijd voor het principe van gelijk loon voor gelijk werk werd door hen gesteund.

Het meest vruchtbare actieterrein van de vrouwenbeweging werd wel de vakbond. In het begin van de jaren zestig ontstonden in de schoot van verschillende centrales vrouwencommissies die de problemen van de vrouwenarbeid onderzochten en aanbevelingen formuleerden. Daarnaast werden ook interprofessionele vrouwencommissies opgericht die meer nadruk legden op de vorming en scholing van vrouwelijke militan-

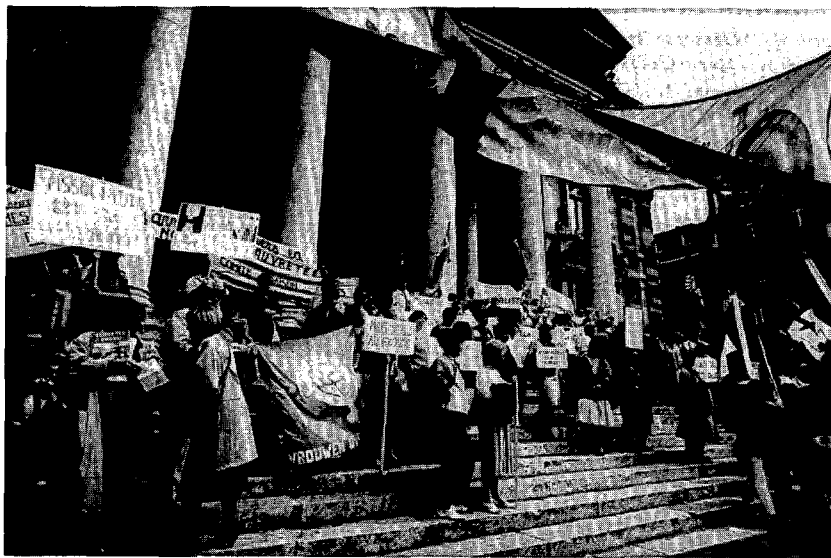
"Voor het heil van onze kinderen": een vredesbetoging van vrouwen, Brussel, jaren vijftig

ten. In december 1964 richtte men ook binnen het ABVV-nationaal een werkgroep op die uitgroeide tot een soort vrouwencommissie zonder duidelijke structuur. De nieuwe impuls die de staking bij FN-Herstal in 1966 aan het vrouwen-syndicalisme gaf (en die resulteerde in de oprichting van het actiecomité "Gelijk loon voor gelijk werk"), leidde dan uiteindelijk tot de oprichting van een Nationale Vrouwencommissie. Zij bestond uit 2/3 vertegenwoordigers van de vrouwencommissies opgericht in de centrales en 1/3 vertegenwoordigers van de vrouwencommissies uit de gewestelijke afdelingen. In 1976 werd beslist een Bureau van de Vrouwencommissie op te richten die de schakel moest vormen tussen de nationaal verantwoordelijken van de vakbond en de commissie. De vrouwenwerking van de vakbond slaagde erin belangrijke resultaten te boeken inzake gelijk loon voor gelijk werk, toegang tot de arbeidsmarkt, beroepsopleiding, arbeidsomstandigheden, familiaal verlof enz... De nationale vrouwencommissie van het ABVV werd in 1990 opgeheven omdat de vrouwen nu voldoende zouden vertegenwoordigd zijn in de vakbondsstructuren.

Na de oorlog hervatte de coöperatieve vrouwenbeweging eveneens haar werking en kwam ze ook in Vlaanderen van de grond. De eerste samenwerkingstersgilde werd opgericht te Gent, op de voet gevolgd door Menen. Toch bleef het ledental altijd groter in Wallonië dan in Vlaanderen. In het begin der jaren zeventig ging de Koöperatieve Vrouwenbeweging op in de gemengde Koöperatieve Verbruikersunie.

Zoals reeds even aangeraakt ontstonden in de jaren zeventig een aantal feministische actiegroepen, waarvan de Dolle Mina's (in Wallonië noemden ze zich de Marie Mineurs) en de Pluralistische Actiegroepen (PAG) de eerste waren en aan de oorsprong lagen van de tweede feministische golf. Het ging om een spontane en weinig theoretisch onderbouwde protestbeweging die hoofdzakelijk door jonge intellectuelen werd gedragen en buiten de traditionele structuren tot stand kwamen. Vooral Dolle Mina wenste de vrouwenproblematiek niet los te koppelen van de strijd tegen het kapitalisme. PAG was minder radicaal en streefde ernaar feministen over de partijgrenzen heen samen te brengen. In 1972 werd het Vrouwen Overleg Komitee (VOK) opgericht om tot een feministisch overleg te komen in

*Vrouwen betogen
tegen de rooms-
blauwe regering
Martens-Gol, 1986*

Vlaanderen. Hetzelfde jaar nog organiseerden zij de eerste vrouwendag. In 1977 groeide uit de samenwerking van de linkse actiegroepen de femsombeweging die tot in de jaren tachtig actief bleef. Het archiefmateriaal voor de naoorlogse periode is van sommige organisaties heel mooi bewaard, van andere slechts in brokken en stukken bij ons terechtgekomen. Dit laatste is zeker het geval voor het archief van de nationale werking van de Socialistische Vrouwen. In het archief van BSP-nationaal ⁽²³⁾ vinden we documenten uit de jaren 1961-1962 die getuigen van de moeilijke situatie binnen de politieke vrouwenbeweging. Voorts zijn er verslagen, briefwisseling en ledenlijsten van de nationale vrouwencommissie tussen 1970 en 1975, op het moment dus dat de vrouwenwerking binnen de partij haar dynamiek begon terug te winnen. Interessant zijn ook de bureauverslagen van de BSP van 1945 tot 1978 waarin hier en daar de vrouwenkwestie wordt aangeraakt ⁽²⁴⁾. Voorts is er het archief van de Socialistische Vrouwen met materiaal over de periode tussen 1973 en 1979 ⁽²⁵⁾. Het (onverwerkt) archief van Denise De Weerd bevatt stukken over de SV-Vrouwencommissie en over de werkgroep vrouwenproblematiek van het SEVI (1974-1989) ⁽²⁶⁾. In het archief van de Socialistische Jonge Wachten bevinden zich enkele verslagen van de vrouwencommissie

van de jeugdafdeling van de socialistische partij tussen 1949 en 1951 ⁽²⁷⁾.

Wat dan de federale of plaatselijke werking van de SV betreft, zit her en der ook materiaal in het archief van het AMSAB verspreid. Vooral voor Gent beschikken we over een vrij coherent geheel. Zo is er het archief van de Socialistische Vrouwen-Gent met verslagen en briefwisseling van de Gentse Federatie van Socialistische Vrouwengroepen tussen 1945 en 1947 ⁽²⁸⁾. In het archief van de BWP-federatie Gent-Eeklo zitten stukken met betrekking tot de reorganisatie van de socialistische vrouwenbeweging te Gent tussen 1950 en 1958 ⁽²⁹⁾. In het (onverwerkt) archief dat Amanda Foket ons heeft geschonken vinden we verslagen, boekhoudkundige stukken, briefwisselingen dossiers met betrekking tot de werking van de SV te Gent tussen 1950 en 1980 ⁽³⁰⁾. In het (onverwerkt) archief van H. D'Hollander-De Backer bevinden zich verslagen van de SP-Vrouwen van Gent-Eeklo tussen 1981 en 1994 ⁽³¹⁾. Tenslotte is er ook materiaal over de vrouwenwerking van een aantal Gentse wijkclubs, namelijk over de wijkclub Vrijheid door Broederschap tussen 1971 en 1988 ⁽³²⁾ en over de wijkclub Jef Van Der Meulen tussen 1983 en 1988 ⁽³³⁾.

Voor SV-Antwerpen zit het belangrijkste materiaal in het archief van Vogelina Dille-Lobe ⁽³⁴⁾. Ook in het archief van de SP-federatie Antwerpen bevinden

zich stukken van de SV tussen 1955 en 1966⁽³⁵⁾. In het archief van de Jongsocialisten vinden we jaarverslagen van de SV-Antwerpen tussen 1972 en 1976⁽³⁶⁾. Voorts kan ook het archief van het Centrum voor Economisch en Sociaal-Cultureel Onderzoek (CESCO) interessant zijn voor documentatie over de geschiedenis van de socialistische vrouwenbeweging van Antwerpen⁽³⁷⁾. Ook voor de SV van Brussel beschikken we over materiaal, dat echter nog niet verwerkt is⁽³⁸⁾.

En dan zijn er de sprokkeltjes archief van lokale socialistische vrouwenbondjes. Zo is er archief van de vrouwenbond van Geraardsbergen tussen 1948 en 1955⁽³⁹⁾, van de vrouwengroep van Hemiksem tussen 1936 en 1965⁽⁴⁰⁾, van de vrouwenbond van Lokeren tussen 1955 en 1958⁽⁴¹⁾, van de vrouwenbond van Kruibeke tussen 1956 en 1960⁽⁴²⁾, van de vrouwengroep van Stuivenberg⁽⁴³⁾ en van de vrouwenwerking (SV, SVV en Samenwerksters) van Deinze tussen 1956 en 1964⁽⁴⁴⁾. Bij het onverwerkt archief vinden we stukken over de Socialistische Vrouwengroep van Vilvoorde tussen 1967 en 1976⁽⁴⁵⁾.

Volledigheidshalve willen we nog vermelden dat we een klein beetje archief hebben van de internationale socialistische vrouwenbeweging. Zo zitten in het archief van de BSP-nationaal stukken over het International Council of Social Democratic Women van de jaren vijftig en begin jaren zestig⁽⁴⁶⁾. Ook bij Vogelina Dille-Lobe vinden we stukken van de Internationale Raad der Socialistische Vrouwen⁽⁴⁷⁾.

Voor SVV-nationaal vermelden we reeds dat we de verslagboeken (kopieën) bezitten tot 1966. Voorts is er over de nationale werking van SVV weinig te vinden in het AMSAB. Van sommige federaties en afdelingen daarentegen is de oogst rijk.

Van de SVV-federatie Gent-Eeklo vinden we enkele stukken in het archief van Bond Moyson-federatie Gent-Eeklo⁽⁴⁸⁾. Interessanter is de (onverwerkte) schenking van SVV-federatie Gent met verslagen, briefwisseling en dossiers over de werking tussen 1970 en 1990⁽⁴⁹⁾. Van de SVV-federatie West-Vlaanderen/Zuid- en Midden-West-Vlaanderen bezitten we de verslagen tussen 1945 en 1991⁽⁵⁰⁾, van de SVV-federatie Brugge-Oostende is er (onverwerkt) archief

met verslagen, dossiers en briefwisseling tussen 1968 en 1979⁽⁵¹⁾ en van de SVV-federatie van Sint-Niklaas hebben we verslagen van 1945 tot 1960⁽⁵²⁾. Over de SVV-federatie Antwerpen is er materiaal te vinden in het archief van Ward Cassiers voor de periode net na de oorlog⁽⁵³⁾, in het archief van de SP-federatie Antwerpen voor de periode 1949-1952⁽⁵⁴⁾ en vooral in het archief van Vogelina Dille-Lobe voor de periode tussen 1953 en 1976 en tussen 1985 en 1991⁽⁵⁵⁾. In het onverwerkt archief vinden we voorts materiaal over de SVV-afdeling Lissewege van 1946 tot 1990⁽⁵⁶⁾, de SVV-afdeling Wondelgem vanaf 1948⁽⁵⁷⁾ en de SVV-afdeling Melle⁽⁵⁸⁾.

Voor de vrouwenwerking van de vakbond beschikken we over mooie bronnen. Het belangrijkste archief is dat van de ABVV-Vrouwencommissie - nog onverwerkt - met verslagen, briefwisseling, dossiers en andere documentatie voor de periode tussen 1970 en 1990⁽⁵⁹⁾. Daarnaast zitten in het archief van ABVV-nationaal interessante stukken over de werking van de Nationale Vrouwencommissie tussen 1970 en 1981⁽⁶⁰⁾. Ook van de vrouwencommissies van een aantal centrales en gewesten beschikken we over archief, namelijk van de vrouwencommissie van ACOD-nationaal tussen 1979 en 1981⁽⁶¹⁾, van de vrouwencommissie van ACOD-LRB Antwerpen tussen 1980 en 1981⁽⁶²⁾, van de vrouwencommissie van PMB-afdeling Antwerpen voor 1981⁽⁶³⁾, van de vrouwencommissie van TACB-afdeling Gent tussen 1972 en 1977⁽⁶⁴⁾, van de gewestelijke vrouwencommissie van Limburg in 1988⁽⁶⁵⁾ en van de gewestelijke vrouwencommissie van Sint-Niklaas tussen 1979 en 1981⁽⁶⁶⁾.

Wat dan tenslotte de coöperatieve vrouwenbeweging betreft, bezitten we praktisch niets van het Nationaal Verbond der Coöperatieve Vrouwenbonden⁽⁶⁷⁾. Waar we wel zeer mooi (onverwerkt) materiaal over hebben, is over de werking van De Samenwerksters te Gent voor de periode vanaf de oprichting tot in 1995⁽⁶⁸⁾.

Interessant voor de geschiedenis van de vrouwenbeweging in het Westvlaamse en eigenlijk ook in het algemeen zijn de memoires van Sirène Blicck, waarvan het AMSAB de kopieën heeft⁽⁶⁹⁾.

Sinds een aantal jaren zijn we in het archiefdeparte-

ment ook actiever gaan prospecteren naar materiaal over de tweede feministische golf. Onze interesse gaat hierbij vooral uit naar organisaties met een linkse of progressieve stempel. Bij onze zoektocht viel het op hoeveel vrouwen hun archief gewoon hadden weggegooid. Toch konden we tot hier toe een aantal mooie archiefjes binnenhalen.

Een zeer rijk archief is dat van Marthe Vandemeulebroeke, één van de stichtsters van het actiecomité *Gelijk loon voor gelijk werk* ⁽⁷⁰⁾. Ook een aantal (ex-) *Dolle Mina's* uit het *Gentse schonken hun* (tot nu onverwerkt) archief. Het interessantste materiaal komt van Godelieve Van Geertruyen omdat het volledige reeksen verslagen bevat van de vergaderingen van *Dolle Mina-Gent* tussen 1976 en 1982, van *Fem-soc* tussen 1977 en 1981 en van de *Linkse Vrouwen Eenheid (LEV)* tussen 1979 en 1981 ⁽⁷¹⁾. Ook bij Nadine Crappé ⁽⁷²⁾, Leen Mestdagh ⁽⁷³⁾, Chantal De Smet ⁽⁷⁴⁾ en Greta Craeymeersch ⁽⁷⁵⁾ zit materiaal over *Dolle Mina*, naast documentatie over tal van onderwerpen zoals abortus, vrouwenarbeid, anticonceptie enz... Het archief van Marijke Colle weerspiegelt eveneens haar druk engagement in de vrouwenbeweging (abortuscomité, *Vrouwen tegen de Krisis*, ...) ⁽⁷⁶⁾. In het archief van Lin Rosier vinden we materiaal over de feministische beweging in Aalst ⁽⁷⁷⁾. In het (onverwerkt) archief van Rita Van Gael zitten verslagen van het vrouwenhuis van Ninove voor de periode tussen 1977 en 1983 ⁽⁷⁸⁾. Ook het archief van Nadya De Beule bevat documentatie over feminisme ⁽⁷⁹⁾.

Een aantal van die vrouwen waren ook actief in de vrouwencommissie van kleinere linkse partijen. Over de vrouwencommissie van de RAL vinden we papieren bij Marijke Colle en Leen Mestdagh, alsook in het archief van Fons Van Cleempoel ⁽⁸⁰⁾. Voor de vrouwencommissie van de RAL moet zeker ook het archief van de *Belgische afdeling van de Vierde Internationale* worden nagekeken ⁽⁸¹⁾, een archief dat ook stukken bevat over de vrouwenbeweging en vrouwenemancipatie tijdens de jaren zeventig. Voor de *KPB-Vrouwencommissie* vinden we materiaal bij Nadine Crappé en Chantal De Smet, in het archief van Louis Roth ⁽⁸²⁾ en in het archief van Jaak Withages ⁽⁸³⁾.

Voor de vrouwenbeweging in het Leuvense is het

archief van Elcker-ik Leuven zeer interessant ⁽⁸⁴⁾. Andere archieven met materiaal over de vrouwenbeweging in de laatste decennia, zijn het archief van Rudi Van Doorslaer ⁽⁸⁵⁾ en het archief van Michel Oukhow (met een enquête over *Dolle Mina*) ⁽⁸⁶⁾.

Voor wat het thema seksuele opvoeding en gezinsplanning betreft, moet het archief van de FGSO (*Federatie der centra voor Geboortenregeling en Sexuele Opvoeding*) zeker vermeld worden dat materiaal bevat tussen 1953 en 1994 ⁽⁸⁷⁾. Eveneens interessant voor die thematiek is het archief van Willy Calewaert ⁽⁸⁸⁾.

Voor de homo- en lesbischebeweging beschikken we over het archief van De Rooie Vlinder dat documenten bevat van de jaren tussen 1976 en 1981 ⁽⁸⁹⁾. Recentelijk werd trouwens de VZW *Homo/Lesbisch Archief- en Documentatiecentrum* opgericht, een samenwerkingsverband van het AMSAB, het KADOC en het Archiefcentrum voor Vrouwengeschiedenis, met steun van het Liberaal Archief, het ADVN en de provincie Oost-Vlaanderen en met de bedoeling alle informatiedragers over de homo- en lesbischebeweging te verzamelen en te verwerken ⁽⁹⁰⁾.

Vermelden we tenslotte nog dat het departement *Beelden Geluiden* zeer uitgebreide verzameling foto's bezit van de socialistische vrouwenbeweging. Van de tweede feministische golf is er echter zo goed als niets ⁽⁹¹⁾. Wellicht hadden de vrouwen het toen te druk met actie voeren om aan foto's te denken...

* met medewerking van Rita Calcoen, Martine Vermandere, Michel Vermote

EINDNOTEN

- (1) Flour E., Jacques C., Bronnen voor de geschiedenis van de vrouwenbeweging in België. Repertorium van archieven (1830-1993). Brussel, 1993. Zie bespreking in *AMSAB-Tijdingen*, nr. 4, 1996.
- (2) De briefwisseling van Nellie van Kol met Emilie Claeys bevindt zich in het Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de vrouwenbeweging in Amsterdam.
- (3) D. De Weerd, C. Galle, *SV : 100 jaar socialistische vrouwenbeweging*. Brussel, SV, p. 13.
- (4) *AMSAB, Archief nr. 193* (microfilm).
- (5) *AMSAB, S/96/091*.
- (6) *AMSAB, Archief nr. 118* (microfilm). De index op dit archief is nog niet volledig afgewerkt, maar kan al geraadpleegd worden in de leeszaal.

- (7) De Liga voor de Rechten van de Vrouw was een pluralistische feministische organisatie die vooral opkwam voor de juridische gelijkheid van man en vrouw. De socialistische vrouwenbeweging distancieerde zich echter van die organisatie van "burgerlijke feministen".
- (8) AMSAB, S/95/165.
- (9) Wij gebruiken hier reeds de benaming "Socialistische Vooruitziende Vrouwen", maar die zou pas courant worden in de jaren dertig. Zie : C. Bavegems, Bijdrage tot de geschiedenis van de socialistische vrouwenbeweging : 1919-1940. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, VUB, p. 48.
- (10) E. Witte, De socialistische vrouwenbeweging tegen de achtergrond van de maatschappelijke evolutie. In : Rapporten en perspectieven omtrent vrouwenstudies. VUB-Press, 1988, p. 104.
- (11) AMSAB, Archief nr. 32. Voor een gedetailleerde beschrijving van het archief, zie Repertorium van archieven voor de vrouwengeschiedenis, pp. 163-164.
- (12) AMSAB, Archief nr. 118 (microfilm).
- (13) AMSAB, Collectie nr. 77.
- (14) AMSAB, S/93/136.
- (15) AMSAB, Archief nr. 58.
- (16) AMSAB, Archief nr. 94.
- (17) AMSAB, Archief nr. 171.
- (18) AMSAB, Archief nr. 118 (microfilm).
- (19) AMSAB, Archief nr. 8.
- (20) AMSAB, Archief nr. 146.
- (21) Dit archief is één van de vele die ondertussen door AMSAB in Moskou gemicrofilm konden worden. De inventaris zal binnen afzienbare tijd raadpleegbaar zijn.
- (22) AMSAB, Collectie nr. 60. Deze collectie wordt herwerkt.
- (23) AMSAB, Archief nr. 75. Voor een gedetailleerde beschrijving van het archief, zie repertorium pp. 162-163.
- (24) AMSAB, Archief nr. 75.
- (25) AMSAB, Collectie nr. 82. Voor een gedetailleerde beschrijving van het archief, zie repertorium pp. 166-167.
- (26) AMSAB, S/95/165.
- (27) AMSAB, Archief 37. Voor een gedetailleerde beschrijving van het archief, zie repertorium pp. 165-166.
- (28) AMSAB, Archief nr. 13. Voor een gedetailleerde beschrijving van het archief, zie repertorium pp. 167-168.
- (29) AMSAB, Archief nr. 32. Voor een gedetailleerde beschrijving van het archief, zie repertorium pp. 163-164.
- (30) AMSAB, S/92/037.
- (31) AMSAB, S/96/091.
- (32) AMSAB, archief nr. 18 (Wijkclub Vrijheid door Broederschap).
- (33) AMSAB, Archief nr. 50 (Hacquart Armand).
- (34) CLM, Archief nr. 28. Voor een gedetailleerde beschrijving van het archief, zie repertorium pp. 177-178.
- (35) CLM, Archief nr. 43.
- (36) AMSAB, Collectie nr. 41.
- (37) CLM, Archief nr. 7.
- (38) AMSAB, S/94/088 (Bonnijns Rik).
- (39) AMSAB, Archief nr. 33.
- (40) AMSAB, Archief nr. 58 (Block Frans)
- (41) AMSAB, Archief nr. 181 (SP-afdeling Lokeren).
- (42) CLM, Archief nr. 36 (SP-afdeling Kruibekke)
- (43) CLM, Archief nr. 25 (Polak Jos en Suetens Jeanne). Voor een gedetailleerde beschrijving van het archief, zie repertorium p. 177.
- (44) AMSAB, Archief nr. 77 (BSP-afdeling Deinze).
- (45) AMSAB, D/93/009 (Gelders Frans en Thérèse).
- (46) AMSAB, Archief nr. 75.
- (47) CLM, Archief nr. 28.
- (48) AMSAB, Archief nr. 8.
- (49) AMSAB, S/93/121. Voor een gedetailleerde beschrijving van het archief, zie repertorium p. 168.
- (50) AMSAB, Archief nr. 146 (Federatie van Socialistische Mutualiteiten van Zuid- En Midden West-Vlaanderen).
- (51) AMSAB, S/94/073.
- (52) AMSAB, Archief nr. 206 (Federatie van Socialistische Mutualiteiten van het Waasland).
- (53) CLM, Archief nr. 41.
- (54) CLM, Archief nr. 43.
- (55) CLM, Archief nr. 28.
- (56) AMSAB, S/93/009 (Rosson François).
- (57) AMSAB, S/93/145 (SP-afdeling Wondelgem).
- (58) AMSAB, S/96/155 (SP-afdeling Melle).
- (59) AMSAB, S/94/103.
- (60) AMSAB, Archief nr. 144 (in voorbereiding, reeds raadpleegbaar).
- (61) AMSAB, Archief nr. 46.
- (62) CLM, Archief nr. 6.
- (63) CLM, Archief nr. 38.
- (64) AMSAB, Archief nr. 147.
- (65) AMSAB, Archief nr. 161.
- (66) AMSAB, Collectie nr. 96.
- (67) Er zit wat materiaal in het (onverwerkt) archief van Febecoop en bij Henriëtte D'Hollander-De Backer, maar het grootste deel bevindt zich nog bij Febecoop in Brussel.
Zie repertorium, pp. 100-102.
- (68) AMSAB, S/91/166, S/95/085, S/96/091.
- (69) AMSAB, Los Archief 89/30.
- (70) AMSAB, Archief nr. 156. Voor een gedetailleerde beschrijving van het archief, zie repertorium pp. 168-169.
- (71) AMSAB, S/96/068.
- (72) AMSAB, S/94/091.
- (73) AMSAB, S/95/081.
- (74) AMSAB, Archief nr. 108 en S/94/108. Voor een gedetailleerde beschrijving van het archief, zie repertorium p. 164.
- (75) AMSAB, D/95/003.
- (76) AMSAB, S/94/062. Voor een gedetailleerde beschrijving van het archief, zie repertorium pp. 250-251.
- (77) AMSAB, Archief nr. 103. Voor een gedetailleerde beschrijving van het archief zie repertorium p. 166.
- (78) AMSAB, S/93/168.
- (79) AMSAB, D/94/007.
- (80) CLM, in voorbereiding.
- (81) AMSAB, Archief nr. 45.
- (82) CLM, Archief nr. 30.
- (83) CLM, Archief nr. 44.
- (84) AMSAB, S/88/061, in voorbereiding.
- (85) AMSAB, Archief nr. 72.
- (86) CLM, Archief nr. 23.
- (87) AMSAB, Archief nr. 168.
- (88) CLM, Archief nr. 20.
- (89) AMSAB, Archief nr. 22.
- (90) In één van de volgende nummers van Brood en Rozen zal dit initiatief uitvoerig belicht worden.
- (91) Greta Craeymeersch heeft wel een aantal fotoalbums over de acties van Dolle Mina in haar bezit.